سخن سردبیر[1]

استناد به این مقاله: فتاحی، رحمت الله (1390). آینده پیش روی پژوهش و نشر در قلمرو کتابداری و اطلاع رسانی ایران. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی، 1(1)*، 1-5.

آینده پیش روی پژوهش و نشر در قلمرو کتابداری و اطلاع رسانی ایران

با توسعه کمی و کیفی در قلمرو کتابداری و اطلاع رسانی ایران در دو دهه گذشته، که خود تابعی از توسعه آموزش عالی در ایران است، عرصه پژوهش نیز در این قلمرو دچار تحول گسترده ای شده است. هر چند که انتقادهایی بنیانی نسبت به توسعه کمی در نظام آموزش عالی از جمله در رشته کتابداری و اطلاع رسانی در سال های اخیر وجود دارد، ولی، در این میان نمی توان توسعه کیفی را که در این دو دهه روی داده است نادیده گرفت. گشایش تعداد قابل توجهی گروه آموزشی کتابداری و اطلاع رسانی، به ویژه 16 گروه در دانشگاه های دولتی و 5 گروه در دانشگاه های آزاد که در مقطع کارشناسی ارشد به تربیت دانشجو می پردازند و نیز 4 گروه آموزشی در دانشگاه های دولتی و یک گروه در دانشگاه آزاد که در سطح دکترا فعالیت دارند، می تواند نشان دهنده یک تحول کمی و کیفی به شمار آید. همچنین، انتشار نزدیک به 10 مجله علمی-پژوهشی و نشر صدها مقاله علمی از سوی کتابداران ایرانی در مجله های داخلی و خارجی شاهدی است بر توسعه کیفی کتابداری و اطلاع رسانی در ایران. برگزاری ده ها همایش ملی و تخصصی و حضور کتابداران ایرانی در همایش های بین المللی نیز می تواند گواه یک تحول مثبت در این زمینه به شمار آید.

هم پای این توسعه کمی و کیفی، شاهد تلاش تعداد بسیار زیاد دانشجویان تحصیلات تکمیلی در انتخاب موضوع پژوهش پایان نامه خود، تصویب این موضوع ها، انجام پژوهش و سر انجام دفاع از پایان نامه ها هستیم. دستاورد این پایان نامه ها که در دسترس همگان قرار می گیرد، مقاله هایی است که در مجله های تخصصی کتابداری و اطلاع رسانی انتشار می یابد. اگرچه در مقایسه با گذشته که تنها یک مجله علمی–پژوهشی در این قلمرو وجود داشت اکنون تعداد قابل توجهی مجله علمی فارسی منتشر می شود. در همین حال، یکی از مسئله های بنیانی در این زمینه آن است که در مقایسه با کل پایان نامه های

[1] رحمت الله فتاحی، استاد گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد، fattahirahmat@gmail.com

دفاع شده در مقطع های کارشناسی ارشد و دکترا، همچنان شاهد عدم انتشار تعداد قابل ملاحظه ای از مقاله های بر گرفته از پایان نامه ها هستیم. در این زمینه، چند نکته که به نوعی با آینده پژوهش های کتابداری و اطلاع رسانی در پیوند است وجود دارد که مطرح کردن آنها می تواند برای آینده پژوهش و نشر در حرفه ما سودمند باشد:

1. در درجه نخست تعداد به نسبت قابل توجهی از مقاله های برگرفته از پایان نامه ها به دلیل محدودیت تعداد مجله ها، یا در نوبت انتشار برای چند سال آینده قرار می گیرند و یا آنکه هرگز منتشر نمی شوند. پیامد این کار، عدم بازتاب یافته های پژوهش های پایان نامه ای و در نتیجه عدم آگاهی و استفاده جامعه از آن یافته هاست. این مسئله می تواند به کاهش انگیزه دانش آموختگان به ادامه پژوهش پس از دانش آموختگی بیانجامد که نکته ای منفی برای نظام آموزش عالی، از جمله رشته کتابداری و اطلاع رسانی به شمار می رود.

2. نکته دوم، که باز هم برای آینده پژوهش در قلمرو کتابداری و اطلاع رسانی ایران نمی تواند نویدبخش باشد، آگاهی نداشتن گروه های آموزشی، عضوهای هیئت علمی و دانشجویان از پایان نامه های تصویب شده، در دست انجام و یا به تازگی دفاع شده است. پیامد این مسئله، احتمال تکرار شدن موضوع پژوهش های پایان نامه ای است؛ مشکلی که هم اکنون در بسیاری از رشته های تحصیلی در ایران به چشم می خورد. نتیجه آن که مجله های کتابداری و اطلاع رسانی و داوران مقاله ها یا از وجود پایان نامه های تکراری و مشابه آگاه نیستند و مقاله های برگرفته را برای چاپ می پذیرند، یا این که آن مقاله ها را به دلیل تکراری بودن رد می کنند. سر انجام دستاورد تلاش دانشجو و استاد(ان) او منتشر نشده و در دسترس جامعه قرار نمی گیرد.

3. سومین نکته، که یک مشکل بنیادی در قلمرو پژوهش و نشر مقاله های برگرفته از پایان نامه ها به شمار می آید، ارائه مقاله ها در ساختار ضعیف در مجله هاست. بسیاری از مقاله های برگرفته از پایان نامه ها همان ساختار پایان نامه را تقلید می کند و به همین دلیل، هم حجم آنها بسیار طولانی می شود و هم جذابیت خواندن را از دست می دهند. دلیل این امر به احتمال، عدم هدایت و کنترل استاد راهنما بر برگرفتن مقاله از پایان نامه است. نتیجه نهایی آن که یافته های پژوهش برخی پایان نامه ها مورد توجه و استفاده قرار نگرفته و به آنها استناد نمی شود.

4. چهارمین چالش، نبود یا عدم رعایت فرایند داوری کیفی در مورد مقاله هاست. این مسئله همچنان یکی از کاستی های مورد گلایه نویسندگان مقاله ها به شمار می رود. در برخی مجله ها فرآیند مشخص و

دارای روال و چارچوب روشن برای داوری وجود دارد، اما در برخی مجله ها، نبود روال و معیارهای مشخص و گهگاه اعمال سلیقه شخص سردبیر مجله به پیدایش مشکل هایی برای نویسندگان انجامیده است. هر چند که در دو سال گذشته تلاش هایی از سوی انجمن کتابداری و اطلاع رسانی ایران در چارچوب تشکیل "نشست سردبیران مجله های تخصصی کتابداری و اطلاع رسانی" انجام گرفته ولی، تا رعایت معیارهای کیفی و یکدستی روال داوری فاصله داریم[2]. نتیجه این وضعیت، پذیرفته شدن برخی مقاله های ضعیف و یا پذیرفته نشدن برخی مقاله های قوی است که ادامه آن نمی تواند نکته مثبتی برای پژوهش های حرفه و نشر مجله های علمی به شمار آید. شرایط آتی ایجاب می کند تا در زمینه ارزیابی کیفی مقاله ها و در نظر گرفتن معیارهای دقیق تر و عینی تر برای داوری تلاش جدی تری در گستره ملی صورت گیرد.

5. ارزیابی مجله ها توسط مراکز ملی (مانند کمیسیون مجلات علمی کشور و نیز پایگاه استنادی علوم جهان اسلام) باید با توجه به ماهیت هر یک از حوزه های علمی صورت گیرد. بدون تردید، مجله های قلمروهای علوم انسانی و اجتماعی از نظر ماهیت مقاله های آنها با مجله های قلمروهای علوم محض و علوم کاربردی تفاوت اساسی دارند. این امر را می توان در زمینه هایی چون نیم عمر مقالات، ضریب تاثیر و مانند آنها دید. تلاش وزارت علوم برای تبدیل مجله های عمومی به مجله های تخصصی باید با توجه به ماهیت هر قلمرو تخصصی و پتانسیل تولید مقاله های پژوهشی صورت گیرد. در برخی زمینه ها، مانند علوم انسانی، الهیات، فلسفه، هنر و جز آنها، نمی توان انتظار داشت که مقاله های پژوهشی به همان میزان و با همان رویکردی که در قلمروهای علوم کاربردی مطرح است تولید شود.

6. اصرار وزارت علوم بر ارتقاء مجله های علمی-ترویجی به مجله های علمی-پژوهشی، اگر چه در جمع سودمند است اما موجب غافل شدن از نشر مقاله های ترویجی خواهد شد؛ مجله هایی که می توانند برای رشد علمی دانشجویان سودمند باشند.

7. یکی از مهمترین مسئله ها که پیش روی مجله های علمی است، نمایه شدن آنها در پایگاه های اطلاعاتی معتبر ملی و جهانی می باشد. این امر برای اعتبار مجله ها و حفظ رتبه آنها در فضای رقابتی کنونی و نیز آینده از اهمیت حیاتی برخوردار است. در این زمینه، سردبیران و مدیران اجرایی مجله ها باید

---

[2] به دلیل اهمیت مجله های علمی در تولید علم و نیز مشکل فرایند داوری و نشر مقاله، معاونت علم و فناوری ریاست جمهور در تاریخ 28 تیرماه 1390 اقدام به برگزاری نخستین همایش ملی نشریه های علمی کشور با شرکت سردبیران، مدیر اجرایی مجله ها، پژوهشگران و مسئولان دانشگاهی و کشوری نمود.

تلاش برنامه ریزی شده ای را آغاز کنند تا این امر محقق شود. برگزاری کارگاه های آموزشی و تدوین راهکارهای عملی برای بهبود ساختاری و محتوایی مجله ها و نزدیک کردن آنها به استانداردهای مورد نظر آن پایگاه ها ضروری است.

8. بررسی و تحلیل انتقادی در زمینه آنچه تاکنون در زمینه پژوهش و نشر علمی و پژوهشی انجام داده ایم می تواند نقاط قوت و ضعف ما را آشکار سازد. بر این اساس، آشکار ساختن مسیر آینده پژوهش و نشر در حرفه ما می تواند مبنایی واقع گرایانه و خردورزانه داشته باشد. در این میان، نقش هیئت تحریریه و سردبیران مجله های کتابداری و اطلاع رسانی در ارتقاء کیفی و رعایت استانداردهای نشر بسیار حیاتی است.

9. باید باور داشته باشیم که پژوهش و نشر مجله های علمی-پژوهشی به بودجه قابل توجهی نیاز دارد. خوشبختانه در دهه اخیر تلاش خوبی برای افزایش بودجه پژوهش و افزایش سهم آن در درآمد ناخالص ملی صورت گرفته است. ولی، در همین حال و به همان اندازه به افزایش بودجه و امکانات مورد نیاز مجله ها توجه نشده است. تامین نیروی انسانی مورد نیاز دفتر مجله های علمی (مدیر اجرایی، ویراستاران محتوایی، ادبی و فنی و جز آن) و استفاده از کارشناسان متخصص در زمینه صفحه آرایی، طراحی، چاپ، و صحافی به شکلی که خدمات آنها از کیفیت و پایایی برخوردار باشد نیازمند بودجه قابل توجه است. همچنین، با توجه به افزایش مقاله های دریافتی توسط مجله ها، داوری مقاله های نیز به بودجه ای قابل توجه نیاز دارد. تجربه بسیاری از مجله های موجود می تواند در این زمینه سودمند و راهگشا باشد.

در جمع، توسعه پژوهش و نشر در کتابداری و اطلاع رسانی ایران نیازمند توجه به برخی مسئله های بنیانی است که لازم است در یک چارچوب ملی و با رویکردی منطقی تحلیل و ارزیابی شود. این امر به ویژه در زمانی که آموزش کتابداری حرکت مناسبی را آغاز کرده و در پی آن شاهد رشد پژوهش و تولید علم هستیم دارای اهمیت است. همچنین، افزایش تعداد مجله های علمی-پژوهشی کتابداری و اطلاع رسانی ایجاب می کند که برای حفظ و توسعه کیفی آنها تلاش کنیم. بدون تردید، ارتقاء کیفیت پژوهش و نشر علمی در حرفه ما می تواند در ارتقاء اثربخشی آنها در جامعه و بالا رفتن جایگاه آن در میان دیگر حرفه ها کارآمد باشد. امید است این مجله تازه نیز همین مسیر را با کیفیت و بهروزی بپوید.

مجله ای که اکنون شماره نخست آن در دسترس شماست با این امید آغاز به انتشار کرده است که بتواند به شکلی کیفی برخی از یافته های علمی و پژوهشی جامعه کتابداری و اطلاع رسانی ایران را منتشر

پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی
شماره 1، سال 1، بهار و تابستان 1390

کرده و برای استفاده علاقمندان آماده کند. در همین راستا، از همه اندیشمندان، به ویژه عضوهای هیئت علمی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی درخواست می نماید تا دیدگاه های انتقادی و سازنده خود را به منظور بالا بردن اثربخشی این مجله ارائه کنند.

در پایان بایسته است تا یاد شادروان دکتر اسدالله آزاد، دانشیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی را گرامی بداریم. جای او در میان عضوهای هیئت تحریریه این مجله نوپا، خالی است. ایشان می توانستند به عنوان سردبیر به خوبی این مجله را هدایت کنند. به هر روی، دستاورد تلاش دست اندرکاران مجله و نویسندگان مقاله ها را به روح بزرگ او تقدیم می کنیم.

همچنین بایسته است که از تلاشهای پیوسته آقایان علی نقدی، مدیر داخلی مجله که با پیگیری جدی خود به فرایند آماده شدن مجله کمک شایانی نموده اند و نیز محمدرامین نادری که مسئولیت ویراستاری و تنظیم و صفحه آرایی این اثر را تقبل کردند صمیمانه قدردانی نمایم.